

OLGA PLÁVKOVÁ

Verejná mienka o vývoji slovenskej spoločnosti do roku 2015

Public Opinion on the Development Trends of the Slovak Society by 2015: The paper focuses on the perception of the current state of society by the citizens of Slovakia and its reflection in their expectations of the development of Slovak society in the next decade. The paper builds on the outcomes of the research conducted by the Institute of Political Sciences SAS in Bratislava in September 2005 whose aim was to map how the future of Slovakia is viewed by its citizens and the implications they have drawn for their own lives.¹

Key words: public opinion, society, reserach, citizens, politics, general public, Slovakia

Úvod

Príspevok je jedným z výstupov z vyššie uvedeného výskumu, v ktorom sa skúmala verejná mienka občanov SR o rôznych stránkach budúceho vývoja v slovenskej spoločnosti v nasledujúcej dekáde. Vo výskume boli občania vyzvaní, aby poskytli svoju víziu Slovenska o desať rokov v jej základných kontúrach určených postavením Slovenska v medzinárodnom kontexte v zjednotenej Európe, vnútropolitickým usporiadaním a politickým správaním parlamentných strán a vládnej koalície, celkovou spoločenskou klímou a základnými hodnotovými a motivačnými osobnostnými štruktúrami občanov. Aj s odstupom niekoľkých rokov sú výsledky výskumu cenným zdrojom informácií o tom, ako verejnosť vníma aktuálny stav v našej spoločnosti a akým smerom sa uberali úvahy občanov Slovenska o vývoji v spoločnosti v nasledujúcom desaťročí.

Pri skúmaní takého fenoménu, akým je verejná mienka, je nutné so zisteniami narábať minimálne v rámci štyroch rôznych prístupov. Verejná mienka najčastejšie prezentuje kvantitatívne rozloženie názorov skúmaných respondentov na presne sformulované možnosti a návrhy riešení problémov (Stoetzel, Girard). V tomto prípade sú získané výsledky mozaikou individuálnych názorov, spravidla polarizovaných na stúpcov, či odporcov riešení skúmaného problému. Verejnú mienku možno chápať aj ako stanovisko, všeobecne prijímané v určitej spoločenskej skupine. Verejná mienka odhaľuje názory občanov, ktoré vládna garnitúra považuje „za múdre

¹ Výskum bol uskutočnený Ústavom politických vied SAV s cieľom zmapovať očakávania verejnosti týkajúce sa celospoločenského vývoja slovenskej spoločnosti v nastávajúcom desaťročí. Výskumnú vzorku tvorilo 2193 respondentov vo veku nad 18 rokov, výskum sa realizoval metódou štruktúrovaného rozhovoru cez anketársku sieť OMV SRo v Bratislave v septembri 2005. Výskum bol súčasťou riešenia štátneho programu výskumu a vývoja *Ideové zdroje a línie slovenskej politiky* v r. 2003-2005. úlohy č. 2003 – SP – 51/028-06-00/028-06-10 *Ideové zdroje a línie slovenskej politiky*, štátneho programu výskumu a vývoja *Účasť spoločenských vied na rozvoji spoločnosti*.

brať do úvahy“ (Keye). Verejná mienka tu vystupuje ako politická sila, čo plne a trvale vystihuje aj konštatovanie Abrahama Lincolna: „S verejnou mienkou, ktorá je proti vám, nemožno uspieť, s verejnou mienkou na vašej strane nemožno prehrať“. Práve z tohto dôvodu možno nájsť aj definovanie verejnej mienky ako najdôležitejšieho nástroja demokracie (Ilowiecki, Zasepa). Výskum verejnej mienky zároveň umožňuje porovnávať rozdielne vlastnosti individuálnych názorov, ktoré prezentujú tzv. tvorcovia verejnej mienky (mienkotvorné osoby) a ostatné skupiny verejnosti², niekedy vnímané aj ako nediferencovaná masa jednotlivcov (Derivny). V neposlednom rade je verejná mienka významným nástrojom politickej komunikácie. Rôzne skupiny občanov prostredníctvom nej komunikujú pociťovaný, resp. uvedomovaný politický problém a podnikajú akcie na ovplyvnenie politických orgánov (Padolieau).³ V súčasnosti sú na túto komunikáciu využívané médiá, ktoré sa veľakrát z pozície sprostredkovateľa (komunikátora) názorov verejnosti posúvajú do roly ovplyvňovateľa verejnej mienky a spoločenského vedomia, resp. sú nesprávne vnímané aj ako predstavitelia verejnej mienky s úlohou kontrolovať, ako je mienka občanov rešpektovaná politikmi a politickými inštitúciami.⁴

Do verejnej mienky sa zahrnujú všetky zásadné a aktuálne názory občanov na rozličné spoločenské (napríklad politické, hospodárske, kultúrne) problémy vyjadrené verejne, teda aj hlásané pomocou prostriedkov masovej komunikácie. Keďže názory ľudí sa v čase menia, verejná mienka je jav vždy časovo určený. Sila verejnej mienky je obrovská. Nastavuje zrkadlo dobe, odráža myšlienky, nálady, frustrácie obyčajných ľudí. Takéto názory potom nemusia byť vždy pozitívne, etické, hodné nasledovania. Ak však prevážia, môžu pomôcť veľa zmeniť, alebo aj zničiť. Verejná mienka je v zásade manipulovateľná. Aj pri jej vytváraní platí formula 20/80, t.j. dvadsať percent ľudí v spoločnosti ovplyvňuje často názory zvyšných 80 percent. Verejná mienka je preto nevyspytateľná a pomerne prelietavá. Je možno ju ľahko stratiť, ale ťažko získať. Ak si chce mienkotvorná elita z radov vládnej koalície udržať podporu verejnosti, musí rozvíjať aktívnu a všestrannú komunikáciu s verejnosťou, explicitne pomenúvať ciele a riešenia naplňujúce programové vyhlásenia, čo povedie v radoch verejnosti k adekvátnemu vnímaniu argumentácie ako racionálnej, zbaveniu sa emócií či apriorizmu pri ich hodnotení a celkovému rastu vedomostí verejnosti o fungovaní štátu, jeho väzbách a záväzkoch v medzinárodných súvislostiach, ale aj k celkovému rastu dôveryhodnosti súčasnej vlády a jej aktivít z hľadiska dopadu na spoločnosť i život jednotlivcov. V danom kontexte je dôležité zdôrazniť, že výskumy verejnej mienky neposkytujú objektívny obraz o reálnej situácii členov spoločnosti. Poskytujú reálny obraz o tom, ako je táto situácia subjektívne vnímaná, pričom táto subjektívna definícia situácie je významným činiteľom vo vzťahu k formovaniu aj iných postojov a správania ľudí.⁵

² Verejnosť je osobitným druhom masy. Rozumejú sa ňou všetci ľudia v spoločnosti, ktorí prejavujú relatívne dlhodobjší a pravidelnejší záujem o určitú oblasť sociálneho života, o určitý aktuálny problém, tému a pod. Pre vznik a fungovanie verejnosti je nevyhnutné pravidelné informovanie jej členov o danej oblasti záujmu. Verejnosť môže fungovať len v spoločnostiach, v ktorých sa toleruje kontroverznosť názorov. Pri jej vymedzení ide o neorganizované a značne individualistické správanie sa jej členov. Verejnosťou sa najčastejšie rozumejú buď všetci ekonomicky aktívni obyvatelia krajiny alebo všetci jej ľudia v produktívnom veku nad 21, 18 alebo 16 rokov.

³ Bližšie napr. Boudon, R. a kol. Sociologický slovník. Olomouc: UP 2004, s. 112. ISBN 80-244-0735-3.

⁴ Čukan, K. Miesto a úloha výskumu verejnej mienky v tvorbe komunikačnej stratégie MOSR. Bratislava : MOSR, 2006, s. 10. ISBN 80-89261-03-5.

⁵ Gyárfášová, O. Ako súčasné reformy vníma verejnosť. In: Reformy a zodpovednosť, aktéri, dopady, komunikácia. Bratislava : IVO, 2004, s. 103. ISBN 80-88935-62-2.

Zároveň možno pripomenúť, že výskumy nielen zisťujú aktuálny stav verejnej mienky, ale ho aj ovplyvňujú a spoluutvárajú oznamovaním zistení týchto výskumov verejnosti. Zverejnenie zistení výskumov verejnej mienky potom môže pôsobiť ako sebanapĺňajúce proroctvo, t.j. ak ľudia definujú určité situácie ako reálne, tie sa stávajú reálnymi vo svojich dôsledkoch.

V štúdiu sa orientujeme na priblíženie mienky verejnosti na Slovensku o budúcom vývoji slovenskej spoločnosti, na ktoré treba vzťahnúť vyššie uvedené prístupy a obmedzenia výskumov verejnej mienky.

Očakávania verejnosti vo vzťahu k vývoju politického systému a politickej kultúry elít v SR v najbližšom desaťročí

Podľa názorov verejnosti v období do roku 2015 by mal vývoj politického systému a politickej kultúry v SR smerovať k upevňovaniu súčasnej parlamentnej demokracie. Presvedčenie o nezvratnosti tejto línie vo vývoji našej spoločnosti vyjadrila väčšina občanov oslovených v uvedenom výskume (celkovo takmer 72 %), pričom sa tieto očakávania trvale objavujú aj v iných reprezentatívnych výskumoch.⁶ Len málopočetná skupina občanov Slovenska v roku 2005 pripúšťala možnosť nástupu inej podoby politického systému: najčastejšie to bola úvaha o možnom nástupe pravicovej diktatúry (6,4 %) alebo o obnove komunistickej diktatúry (4,6 %). Nástup diktatúry (pravícovej či komunistickej) očakávali častejšie občania z veľkých a stredne veľkých miest, príslušníci generácií nad 45 rokov. Pokiaľ ide o ďalšiu podobu zmien v rámci politického systému na Slovensku, porovnateľne nízke zastúpenie malo očakávanie, že by tento vývoj mohol vyústiť do prezidentského systému (5,9 %). V tomto kontexte by bola potrebná hlbšia sondáž zameraná na zistenie zdroja obáv občanov o ohrozenie demokratického režimu na Slovensku, pretože tie môžu súvisieť prinajmenšom s obavami o nástup nedemokratických spôsobov upevňovania si moci vládnych koalícií, alebo aj s obavami z nacionálno-autoritárskych praktík niektorých politikov na domácej politickej scéne.

V médiách i vyjadreniach niektorých politikov a politických strán boli prezentované úvahy o možnosti zavedenia väčšinového systému. U väčšej časti našej verejnosti tieto úvahy vôbec nezarezonovali, čo nasvedčuje zistenie, že občania neočakávali v najbližšom desaťročí zásadnejšiu zmenu volebného systému (72 %). Možnosť takejto zmeny očakávalo 15 % občanov, najčastejšie z radov vysokoškolsky vzdelaných ľudí.

Z hľadiska spôsobu vykonávania moci a uplatňovania stratégií politickej súťaže v najbližšom desaťročí verejnosť očakávala, že politický zápas medzi politickými stranami bude naďalej pokračovať. Obraz o výsledkoch tohto zápasu mienku verejnosti jednoznačne a výrazne polarizuje na skupinu, ktorá zásadnejšiu zmenu neočakávala (49 %) a skupinu, ktorá predpokladá, že k zmenám v systéme politických strán na Slovensku v nasledujúcej dekáde dôjde (43 %). Tieto zmeny by sa mali týkať predovšetkým nástupu nových neštandardných strán na politickú scénu, čo očakávala v najbližšom desaťročí takmer tretina občanov (32,5 %). Názor, že vývoj povedie k vytvoreniu systému dvoch politických strán uviedlo necelých 11 % občanov. Zároveň možno uviesť, že budúca podoba politického systému patrí v našej verejnosti k otázkam, ktoré sú citlivo vnímané a o vývoji ktorých majú občania vytvorenú svoju predstavu. Potvrďuje to aj fakt, že

⁶ Najmä dlhodobé výskumy IVO, FOCUS-u, Bratislava.

len 8 % opýtaných respondentov takúto víziu nemalo sformulovanú. Vytvorenie systému dvoch politických strán očakávali častejšie muži, staršia stredná generácia (vo veku 45 až 59 rokov), respondenti so stredným stupňom vzdelania, respondenti maďarskej národnosti, podnikatelia, živnostníci, respondenti z košického kraja, najmä voliči Smer-SD a SNS. Vývoj smerom k vzniku nových neštandardných politických strán očakávala najmä najmladšia veková generácia, respondenti so stredným stupňom vzdelania, podnikatelia, živnostníci, respondenti z trnavského kraja, najmä voliči KSS, SMK a ĽS-HZDS.

Verejnosť očakávala, že v budúcom desaťročí sa zvýši a posilní vplyv tých politických strán, ktoré vytvorili súčasnú vládnu koalíciu (spolu nárast vplyvu Smer-SD, SNS a ĽS-HZDS očakávali takmer dve tretiny občanov). Medzi stranami, ktorých zánik občania predpokladali, sa najčastejšie objavili KSS (14 %) a SDKÚ (11 %).

Z názorov opýtaných vyplýva, že hlavná línia politiky by v nasledujúcom desaťročnom období mala byť určovaná za účasti politicky najstabilnejších strán, za ktoré v roku 2005 občania považovali Smer-SD, SMK a KDĽH. Pri hodnotení vplyvu súčasných politických strán na politiku Slovenska o desať rokov väčšina verejnosti v prvom rade uvažovala s posilneným vplyvom Smer-SD (41 %), resp. s udrzaním si jej pozície z roku 2005 (34,3 %). Posilnenie vplyvu SNS očakávalo 22 %, udržanie jej pozície 44 % opýtaných.

Zo strán bývalej vládnej koalície posilnenie vplyvu SDKÚ očakávali 4 %, udržanie jej pozície 33 % opýtaných. Posilnenie vplyvu KDĽH očakávalo 11 %, udržanie jej pozície 57 % opýtaných. Posilnenie vplyvu SMK očakávalo 13 %, udržanie jej pozície 65 % opýtaných.

Z empirických údajov možno tiež zistiť, ako občania hodnotili stav politickej kultúry na Slovensku a najmä ich očakávania, akým smerom sa bude uberať vývoj politickej kultúry na Slovensku v nasledujúcej dekáde. Pre objasnenie politickej kultúry možno použiť viaceré uhly pohľadov, zväčša sa však pretínajú v tom, že politická kultúra je predovšetkým spôsob voľby prostriedkov, ktorými sa dosahujú politické ciele. S rozvojom demokracie sa radikálne zužuje priestor pre neetické politické správanie politických elít v riešení každodenných problémov a problémových situácií. Mnoho nedostatkov v rámci politickej atmosféry v našej spoločnosti (otázok nielen vo všetkých oblastiach politického, ale aj ekonomického, či spoločenského života na Slovensku) ľudia citlivo vnímajú a reagujú najmä na tie situácie, v ktorých sú použité neštandardné spôsoby správania alebo správanie, sledujúce vlastné záujmy a prinášajúce nezaslúžené výhody. V mienke verejnosti sa to premieta v podobe úplnej alebo čiastočnej rezignácie občanov na možnosť zdokonaľovania politickej kultúry ako takej.

Výskumné zistenia v tejto otázke ukázali, že verejnosť uvažuje o určitom „zastabilizovaní“ súčasnej politickej kultúry. Tento názor prezentovala takmer polovica občanov (48 %), ktorí žiadnu zmenu v politickej kultúre neočakávali. Vývoj smerom k zhoršeniu oproti súčasnosti očakávalo 17 % opýtaných, z ktorých 11 percent predpokladalo len čiastočné zhoršenie a 6 percent výrazné zhoršenie v nasledujúcej dekáde. Vývoj smerom k zlepšovaniu politickej kultúry očakávala tretina občanov, z toho väčšia časť očakávala len akési „kozmetické úpravy“ (čiastočné zlepšenie v najbližšom desaťročí očakávalo 25,5 %), kým výrazné zlepšenie, t.j. nástup novej kvality v politickej kultúre v najbližšom desaťročí očakávalo len necelých 5 % občanov.

Pokiaľ ide o sociálno-demografické charakteristiky respondentov je v tomto kontexte optimistické zistenie, že tendenciu očakávať zlepšovanie politickej kultúry prezentovali najčastejšie občania v najmladšej a strednej generácii (do 44 rokov), s rastúcou úrovňou vzdelania vzrastal aj podiel občanov predpokladajúcich zlepšovanie politickej kultúry na Slovensku (u občanov so základným vzdelaním to bolo 20-percentné zastúpenie, kým v skupine s vysokoškolským

vzdelaním 41 %). Zhoršenie politickej kultúry očakávali častejšie občania nad 45 rokov, so základným vzdelaním, nezamestnaní a dôchodcovia, občania maďarskej národnosti, obyvatelia zo sídiel medzi 2 tisíc až 100 tisíc obyvateľmi, z bratislavského kraja.

Očakávania verejnosti vo vzťahu k vnútornému územnému usporiadaniu SR

Proces reorganizácie v oblasti územného a správneho usporiadania Slovenska priniesol zásadné a hlboké zmeny ako v režime výkonu pôsobnosti štátnej správy, tak aj v každodennom živote občanov. Výskumy všeobecne prinášajú zistenia, že reformy majú malú podporu občanov, a v dospeljej populácii Slovenska vo vzťahu ku konkrétnym reformám (daňovej, dôchodkovej, zdravotníctva, školstva, sociálnych dávok či verejnej správy) sa respondenti priznávajú k neinformovanosti a nejasnostiam práve v prípade reformy verejnej správy. Reforma verejnej správy patrila k tým, o ktorých ľudia nemali dostatok informácií a v porovnaní s ostatnými reformami ju vnímali ako vzdialenú ich každodennému životu, bez väčšieho dosahu na ich osobný či rodinný život.⁷

Z výskumu vyplýva, že pri riešení otázky usporiadania vyšších územných celkov (VÚC) v nasledujúcej dekáde je verejnosť polarizovaná na stúpencov zmeny v ich usporiadaní a odporcov takejto zmeny, t.j. zástancov súčasného stavu. Rozloženie názorov ukázalo, že prevažuje predstava o celkovo vyhovujúcom stave v tejto oblasti a niečo viac ako polovica opýtaných neočakávala v najbližšej dekáde žiadne zmeny v počte VÚC. Toto zistenie však zároveň potvrdzuje, že súčasné územné usporiadanie na Slovensku nie je mnohými občanmi akceptované a občania očakávajú, že sa tento stav zmení. Zvýšenie počtu VÚC očakávalo celkovo 16,4 % občanov, z toho túto zmenu celkom iste očakávalo 6 % opýtaných a 11 % sa domnievalo, že k zvýšeniu ich počtu pravdepodobne dôjde. O tom, že by malo dôjsť k zníženiu počtu súčasných VÚC uvažovalo 19,4 % občanov, z toho 3,6 % predpokladalo, že sa počet VÚC zníži celkom iste a 15,8 % očakávalo, že k tomu pravdepodobne dôjde.

Súčasný stav s počtom ôsmich vyšších územných celkov na Slovensku považovali za optimálny najmä respondenti do 30 rokov, s maturitou alebo vysokoškolským vzdelaním, slovenskej národnosti, podnikatelia, živnostníci a študenti, obyvatelia zo sídiel medzi 20-tisíc až 100-tisíc obyvateľmi, z trnavského a banskobystrického kraja, voliči SDKÚ, KDĽ a SNS.

Úvahy občanov o zmene v počte VÚC sa spájali s obmedzovaním ich počtu smerom nadol, v rámci istých „kozmetických“ úprav na štyri až sedem (21,5 %), alebo s ich radikálnym znížením na dva až tri (18 %). Ak uvažovali o možnom zvýšení súčasného počtu VÚC, tak ide o zvýšenie na 9 až 12, a tento variant celkovo preferovalo 9 % občanov.

Celkove výsledky k tejto problematike umožňujú vysloviť hypotézu, že sa znižuje miera „neangažovanosti“ občanov do otázok týkajúcich sa lokálnej úrovne samosprávy, a spolu s tým rastie aj vnímavosť občanov voči „lokálnym politikom“, ktorí musia počítať s tým, že občania budú vyžadovať odpočet ich práce v prospech nimi riadeného samosprávneho celku.

⁷ Napríklad výskum Katedry politológie FF UK 2004, IVO, apríl 2004. In: Gyárfášová, O.: Ako súčasné reformy vníma verejnosť. Reformy a zodpovednosť: aktéri, dopady, komunikácia. Bratislava : IVO, 2004, s. 107.

Dosahy členstva Slovenskej republiky v Európskej únii na zameranie a rôzne aspekty činnosti štátnej správy a samosprávy

Občania očakávali, že hlavná línia dopadu z členstva SR v Európskej únii pôjde smerom k zdôrazňovaniu spoločných európskych otázok a medzištátnej spolupráce (85 % a 77 %), pričom budú menej zdôrazňované národné záujmy a potreby (62,31%), a najmenšia pozornosť bude venovaná zdôrazňovaniu záujmov a potrieb jednotlivých obcí a miest (46,2 %). V mienke verejnosti rezonuje prijatie Slovenska za člena únie s možnosťou potlačania lokálnych záujmov na úkor riešenia spoločných európskych alebo medzinárodných otázok. Možnosť takéhoto vývoja očakávali najmä respondenti nad 45 rokov, vysokoškolsky vzdelaní respondenti, zamestnanci, členovia družstiev, obyvatelia zo sídiel medzi 20-tisíc až 100-tisíc obyvateľmi, z trenčianskeho, žilinského a prešovského kraja, respondenti slovenskej národnosti výrazne častejšie ako respondenti maďarskej národnosti.

Väčšia časť verejnosti sa prikláňa k názoru, že členstvo SR v EÚ sa neprejaví vo výraznejších zmenách fungovania štátnych a samosprávnych orgánov. O tom, že členstvo SR v EÚ sa nijakým spôsobom neprejaví na práci štátnych a samosprávnych orgánov, bolo presvedčených takmer 54 % občanov. Ak sa nejaká zmena očakávala, podľa mienky občanov pôjde o skvalitnenie činností na úrovni vlády a ministerstiev (36 %), menej často už na úrovni obce (28 %). Žiadnu zmenu pod vplyvom členstva SR v EÚ neočakávala viac ako polovica občanov na úrovni miestnych a obecných samospráv. Zhoršenie kvality výkonu občania predpokladali najmä na obecnej úrovni, t. j. úrovni, ktorú môžu priebežne monitorovať.

Skvalitnenie práce vlády SR a ministerstiev očakávali najmä respondenti do 44 rokov, so stredným stupňom vzdelania, pracovníci v štátnom sektore, trenčianskeho a banskobystrického kraja, voliči Smer-SD a SNS.

Skvalitnenie práce regionálnych samospráv očakávali najmä muži, respondenti do 30 rokov, so stredným stupňom vzdelania, zamestnanci, členovia družstiev, zo sídiel od 20-tisíc do 100-tisíc obyvateľov, z trenčianskeho a banskobystrického kraja, voliči Smer-SD, SNS a ĽS-HZDS.

Skvalitnenie práce miestnych a obecných samospráv očakávali najmä muži, respondenti do 30 rokov, s vysokoškolským stupňom vzdelania, zamestnanci, podnikatelia, živnostníci, študenti, zo sídiel nad 100-tisíc obyvateľov, z trnavského, bratislavského a košického kraja, voliči SMK a SDKÚ.

Očakávania verejnosti v rámci vývoja vnútro politickej situácie a riešenia ekonomickej a sociálnej situácie občanov SR v politických rozhodnutiach vlády SR

Výskumné zistenia ukázali, že v povedomí našej verejnosti nemajú významnejšie zastúpenie obavy z destabilizácie vnútro politickej situácie na Slovensku v nasledujúcom desaťročí. Víziu Slovenska, ktoré sa v nasledujúcom desaťročnom období z hľadiska vnútro politickej situácie nezmení, prezentovala viac ako tretina občanov (35 %). Stabilizáciu súčasného stavu očakáva 42 % opýtaných. Víziu nestabilizovaného Slovenska v nasledujúcej dekáde, t.j. očakávanie, že dôjde k čiastočnej alebo úplnej destabilizácii vnútro politickej situácie v SR, prezentovalo 18 % opýtaných občanov. Medzi tými, ktorí neočakávali významnejšie zmeny vo vnútro politickej si-

tuácii v SR sa častejšie nachádzali najstaršie vekové skupiny občanov, kým postupnú stabilizáciu očakávali častejšie stredné vekové kategórie obyvateľov a vysokoškolsky vzdelaní občania.

Do centra pozornosti politických strán a hnutí sa podľa očakávaní verejnosti v najbližšom desaťročí dostanú predovšetkým otázky a problémy týkajúce sa celej spoločnosti (tento názor má 38 % opýtaných). Presvedčenie o tom, že sa budú riešiť súčasne miestne a regionálne problémy i celospoločenské problémy vyjadřilo 26,5 % občanov. Menej dôrazne sa podľa mienky verejnosti budú politické strany a hnutia zameriavať na problémy regiónov a krajov (tento názor uviedlo 18 % opýtaných). Celkom v úzadí pozornosti politických strán a hnutí sa podľa očakávaní verejnosti v najbližšom desaťročí ocitnú miestne problémy, ktoré budú tvoriť len okolo 8 % ich agendy.

V budúcom desaťročí občania očakávajú, že sa zvýši vplyv politických strán predovšetkým na riešenie problémov regiónov (40 %), na riešenie celospoločenských problémov (38 %), ako aj na riešenia týkajúce sa problémov obcí a miest (35 %). Najmenší vplyv politických strán očakávajú občania aj v budúcom desaťročí na život jednotlivcov (29 %).

O tom, že sa súčasný rebríček priorit vlády podstatnejšie nezmení a naďalej bude pozornosť venovaná predovšetkým problémom obcí a miest, bolo presvedčených 46 % opýtaných, ostatné posudzované oblasti mali pomerne vyrovnané pozície: s rovnakou dôležitosťou sa podľa mienky občanov riešia problémy celej spoločnosti (44 %), problémy regiónov (43 %), či riešenia problémov konkrétnych ľudí (42 %).

Táto mienka o celkovo najnižšej dôležitosti riešenia problémov bežných občanov sa premieňa vo verejnej mienke aj do budúcich očakávaní rebríčka priorit vlády. Verejnosť v roku 2005, v kontexte s pravicovou politikou vtedajšej vládnej koalície zákonite očakávala ďalšie znižovanie záujmu vlády o život jednotlivca (24 %) a mieru tohto nezájmu odhadovali občania v porovnaní s ostatnými posudzovanými oblasťami vyššiu o viac ako desať percent.

Napriek tomu, že občania očakávali v konkrétnych opatreniach vlády predovšetkým zvýšený záujem o riešenie problematiky regiónov, boli pomerne skeptickí v hodnotení úspešnosti prijatých riešení, resp. badateľných výsledkov v podobe odstránenia regionálnych rozdielov. Skepticizmus veľmi jednoznačne potvrdzuje odpoveď polovice opýtaných, ktorí očakávali narastanie regionálnych rozdielov v nasledujúcej dekáde. Žiadny posun neočakávala takmer tretina občanov. O tom, že dôjde k zmenšeniu rozdielov medzi regiónmi Slovenska do roku 2015, bolo presvedčených len 18 % občanov. O narastaní regionálnych rozdielov sú najčastejšie presvedčení občania nad 45 rokov, so základným vzdelaním, zamestnanci, členovia družstiev, nezamestnaní a dôchodci, respondenti zo sídiel s menej ako 2-tisíc obyvateľov, z nitrianskeho a prešovského kraja, voliči KSS, ĽS-HZDS.

Očakávania verejnosti vo vzťahu k trhovej ekonomike a jej dôsledkov na sociálnu situáciu obyvateľov SR

Možno povedať, že oblasť ekonomického vývoja na Slovensku v polovici prvej dekády tohto tisícročia má za sebou rozkolísané vytváranie prostredia pre rozvoj trhovej ekonomiky, čo sa odráža aj v zisteniach viacerých výskumov o postojoch občanov SR k slobodnému trhovému hospodárstvu. Po období počiatkových šokov z nezamestnanosti v deväťdesiatych rokoch minulého storočia, sprevádzaných pochybnosťami o tom, aký ekonomický systém preferovať najmä vzhľadom na garanciu práce v predchádzajúcom systéme s jeho plnou zamestnanosťou, a každodennou možnosťou straty zamestnania v súčasnej dobe globalizovanej ekonomiky a tekutej

modernity vyznačujúcej sa vysokou flexibilitou práce a pracovných pozícií, sa aj v názoroch občanov postupne presadzuje pozitívnejšie hodnotenie slobodného trhového prostredia.

Výrazne flexibilnejší v tomto smere sú vzdelanejší občania, ktorí mohli lepšie využiť možnosti, ktoré priniesla demokratizácia spoločnosti a marketizácia ekonomiky (Plichtová, Brozmanová).⁸ V duchu tradícií kresťanskej sociálnej solidarity sa v očakávaniach občanov trvale uplatňujú požiadavky, aby hospodárstvo našej krajiny nedostávalo ľudí na okraj spoločnosti a ak sa tak stane, má pôsobiť v zmysle ochrany zamestnania na konkrétnom pracovnom mieste, resp. udržateľného prechodu človeka do iného zamestnania, či prijatia do zamestnania v budúcnosti. Na základe týchto zistení možno odôvodnene predpokladať, že v slovenskej verejnosti plne rezonuje taká politika zamestnanosti, ktorá bude zameraná nielen na riešenie nerovnováhy na pracovnom trhu, ale aj na dlhodobé investície do ľudského kapitálu, tzv. human capital approach, známy a efektívny, napr. v politike zamestnanosti vo Švédsku.⁹

Dôveru, resp. nedôveru občanov v ekonomickú stabilizáciu vývoja v SR možno zmapovať na vývoji očakávaného počtu chudobných ľudí na Slovensku. Zistenia výskumu ukázali, že verejná mienka je v tomto smere pomerne pesimisticky naladená, keďže väčšina opýtaných sa prikláňa k názoru, že podiel chudobných ľudí na Slovensku sa v najbližších desiatich rokoch zvýši. Podiel takto odpovedajúcich dosiahol 77 %, pričom veľké zvýšenie počtu chudobných v tomto období očakávalo 39,3 % respondentov a mierne zvýšenie len o trochu menej, a to 37,8 % respondentov.

Riziko chudoby vníma výraznejšie najstaršia generácia nad 60 rokov, z malých obcí, so základným vzdelaním. Do skupiny, ktorá sa domnieva, že sa stav oproti dnešku za desaťročné obdobie podstatne nezmení (celkovo 10 %), patrili najčastejšie mladí ľudia do 29 rokov, vysokoškolsky vzdelaní ľudia, obyvatelia najväčších miest. S vývojom smerom k celkovému zníženiu chudoby na Slovensku počítalo 10,5 % opýtaných, najčastejšie to boli občania do 29 rokov, s vyšším ako základným stupňom vzdelania, zo stredne veľkých miest. Možno teda očakávať, že problém chudoby bude aj v budúcnosti výrazným akceleratorom verejnej mienky.

Obyvatelia Slovenska vnímajú chudobu predovšetkým ako výsledok procesu transformácie ekonomiky, a najmä po začlenení do EÚ očakávajú, že oproti súčasnému stavu pôjde z pohľadu vnútroštátneho o zmeny smerom k narastaniu podielu chudobných. Verejnosť v tomto kontexte už menej reflektovala fakt, že na Slovensku máme časť obyvateľstva totálne nepripraveného splniť nové požiadavky života v spoločnosti a najmä na trhu práce (nevzdelaná a nekvalifikovaná populácia), ktorá má trend narastať, čím sa jej príjmy a majetok trvale znižujú a jej chudoba prehľbuje. Rastúci podiel obyvateľstva vytlačeného mimo trh práce a odkázaného na podporovanie zo strany spoločnosti môže byť v budúcnosti nielen zdrojom ohrozenia hospodárskeho rastu krajiny, ale aj zvyšovania krehkosti sociálnych väzieb kategórie chudobných občanov s ostatnými členmi spoločnosti.

Z očakávaní verejnosti vo vzťahu k zmenám v sociálnej stratifikácii a štruktúre obyvateľov SR vyplýva, že obraz o budúcej spoločnosti je spojený s ďalším výrazným zvýšením majetkových rozdielov. Prehľbovanie majetkových diferenciácií očakávali v nasledujúcom desaťročí takmer tri štvrtiny občanov (74 %), nezmenený stav očakávalo 18 %; vývoj prinášajúci

⁸ Plichtová, J.–Brozmanová, E. Sociálne reprezentácie o „dobre“ jednotlivca a spoločnosti. In: Sociológia, roč. 29, 1997, č. 4, s. 41.

⁹ Klímplová, L. Švédská politika zamestnanosti včera a dnes. In: Sociální reprodukce a integrace: ideály a meze. Brno: Masarykova univerzita, MPÚ, s. 115. ISBN 978-80-210-4439-5.

zmenšenie sociálnych rozdielov na Slovensku predpokladalo len 7 % občanov. Narastanie, resp. prehĺbovanie majetkových rozdielov výrazne častejšie očakávala generácia 45-až 59-ročných a nad 60 rokov, najmä dôchodci, obyvatelia zo sídiel do 20 tisíc obyvateľov, respondenti z nitrianskeho kraja, respondenti maďarskej národnosti, voliči KSS, ĽS-HZDS a SMK. Naopak, vývoj smerujúci k zmenšovaniu majetkových rozdielov predpokladali respondenti vo veku do 30 rokov, s vysokoškolským vzdelaním, študenti, obyvatelia stredne veľkých miest, respondenti z košického a prešovského kraja, voliči KDH a SDKÚ.

Možno predpokladať, že zistenia korelujú najmä so životnými skúsenosťami našich občanov z obdobia tranzície Slovenska ako postkomunistickej krajiny na nový spoločenský systém, priebehu ktorej mnohí občania pripisujú zhoršenie kvality svojho života, či životnej úrovne svojej rodiny.¹⁰

Očakávania prehĺbujúcich sa majetkových rozdielov sú zároveň dôsledkom globalizačných trendov, ktoré priniesla nová ekonomika na báze aktivít nadnárodných korporácií a medzinárodných trhov, ktoré sa rozšírili aj do krajín bývalého východného bloku. Tento kvalitatívny posun priniesol zvýšenie napätia a možnosť potenciálneho konfliktu medzi globálnymi trhmi a teritoriálnymi štátmi, medzi kapitálom pohybujúcim sa po celom svete bez hraníc a štátnymi hranicami. S globalizačnou vlnou sa začali v jednotlivých krajinách aj výraznejšie procesy sociálnej polarizácie.

Pre „masu“ tých, ktorí nedisponujú kapitálom, priniesla globalizačná vlna vyššiu odkázanosť na príležitosti v rámci meniaceho sa národného trhu na nadnárodný, príp. nutnosť presunu na medzinárodný trh práce. Vzniknutú novú situáciu pracovných síl možno charakterizovať aj ako vznik bezprostredného existenčného ohrozenia, pretože tieto okolnosti mali významný dopad aj na rozsah sociálnych výdajov štátu, ktorý postupne stráca plnú kontrolnú funkciu nad sociálnou situáciou v krajine a možnosť realizovať nezávislú sociálnu politiku. Keller v tejto súvislosti poznamenáva, že „toto rozpojenie sociálna a ekonomiky patrí k najhrozivejším dôsledkom globalizácie a jednotlivé sociálne štáty sú voči nemu stále bezbrannejšie“.¹¹

Očakávania verejnosti vo vzťahu k zavedeniu meny euro na Slovensku

Vstupom do Európskej únie sa Slovenská republika v podstate zaviazala realizovať hospodársku politiku, ktorá umožní, aby sa stala tiež členom Európskej menovej únie. Zámer vstúpiť do EMÚ vláda SR viackrát deklarovala. Integráciu do EMÚ v čo možno najkratšom čase podporuje aj Národná banka Slovenska. Rozhodnutie vlády SR požiadať o zavedenie spoločnej meny euro od 1. januára 2009 je v súlade s programovým vyhlásením vlády a slovenskej verejnosti bol tento cieľ dostatočne zreteľne komunikovaný. Monitoring pripravenosti občanov SR na tento dôležitý krok ukazuje, že ide o otázku, ktorá zaujíma väčšinu našej populácie a jej načasovanie nie je verejnosti ľahostajné.

Výsledky monitoringu názorov a postojov občanov SR k zavedeniu meny euro potvrdzujú, že otázka prijatia eura verejnosť zásadne diferencuje z hľadiska toho, či sú občania pripravení

¹⁰ Názory občanov v SR a ČR. Bratislava – Praha: Sociologický ústav SAV a Ústav sociológie ČA, 1993, interný materiál.

¹¹ Keller, J. Soumrak sociálního štátu. Praha: SLON, 2005, s. 39. ISBN 80-86429-41-5.

akceptovať zavedenie eura od roku 2009 bezvýhradne, alebo či prechod na euro podmieňujú výhodnosťou z hľadiska ekonomickej situácie väčšiny obyvateľov Slovenska.

Vo výskume v roku 2005 boli na problematiku prípravy SR na vstup do eurozóny a zmapovanie názorov občanov na jednotnú menu zamerané tri základné otázky: či vôbec bude v SR euro zavedené, kedy sa to uskutoční a či bude alebo nebude zavedenie jednotnej meny euro prínosom celkovo pre slovenskú ekonomiku, pre slovenských podnikateľov a aké to bude mať dôsledky pre občana a jeho domácnosť. Z výsledkov výskumu vyplýva priaznivá „naladenosť“ obyvateľov voči prijatiu eura, keďže o jeho zavedení bolo v danom období presvedčených takmer 88 % opýtaných. Z časového hľadiska sa v očakávaniach najčastejšie objavil rok 2010 (na úrovni 53 %), rok 2008 (na úrovni 21 %) a rok 2012 (na úrovni 16,5 %). Posunutie zavedenia eura na neskôr, konkrétne až na rok 2015, očakávalo 6 % opýtaných.

V spojení so zavedením eura v roku 2005 celkovo prevažovali optimistické vízie, pokiaľ ide o jeho prínos pre ekonomiku Slovenska a z pohľadu podnikateľov (62 %). Pokiaľ však išlo o očakávané dôsledky zavedenia eura na osobnú situáciu respondenta a jeho domácnosť, prevažovali pesimistické očakávania, keďže až 67 % opýtaných očakávalo, že zavedenie eura nebude pre nich osobne žiadnym prínosom.

Podobné výsledky priniesli aj neskoršie realizované viaceré výskumy v rokoch 2006 a 2007, čo sa premietlo aj do požiadavky na dobre pripravenú informačnú masmediálnu kampaň k tejto otázke v r. 2008.

Názory občanov na vývoj občianskej spoločnosti na Slovensku v nasledujúcom desaťročí

Stav rozvoja občianskej spoločnosti, chápanej v zmysle nástroja a reprezentanta na presadzovanie pluralitných záujmov verejnosti a faktické prehĺbenie autonómnosti občana ukazuje, do akej miery si občania uvedomujú možnosť byť iniciatívnymi v presadzovaní svojich záujmov a či majú vypestované návyky sociálnej solidarity, spolupráce, tolerancie atď. Výskumy formovania občianskej spoločnosti ukázali, že obnova v tomto duchu na Slovensku úspešne odštartovala hneď po roku 1989.¹² Obraz o vývoji občianskej spoločnosti na Slovensku po roku 1989 možno nájsť v rôznych koncepciách, popisoch podôb občianskeho združovania, či pôsobenia neziskových organizácií.¹³ Podľa Vašečku, občianska spoločnosť predstavuje prechodný priestor združovania medzi štátom na jednej strane a základnými stavebnými kameňmi každej spoločnosti na strane druhej (jednotlivci, rodiny či firmy), ktorý je vyplnený spoločenskými organizáciami s istou mierou autonómie a dobrovoľným združovaním svojich členov.¹⁴

Pohľad na fungovanie občianskej spoločnosti poskytli výsledky výskumu na otázku, akú má verejnosť predstavu o vývoji v budúcom desaťročí najmä z hľadiska vplyvu tretieho sektora

¹² Napríklad výsledky výskumu Formovanie občianskej spoločnosti Stena, J. a kol.: Rola občana. Stav na prahu etablovania samostatnej slovenskej štátnosti. Bratislava : Veda, ER SAV/91, Štúdie/Pramene, 1992. Monotematické číslo časopisu Sociológia, roč. 25, 1993, č. 3. Tiež Roško, R. a kol. Občan a transformácia. Bratislava : SÚ SAV, 1997. ISBN 80-88544-16-4.

¹³ Majchrák, J. – Strečanský, B. – Bútora, M. Keď ľahostajnosť nie je odpoveď: príbeh občianskeho združovania na Slovensku po páde komunizmu. Bratislava: IVO, 2004. ISBN 80-88935-73-3.

¹⁴ Vašečka, M. Občianska spoločnosť v teoretickej perspektíve. In: Keď ľahostajnosť nie je odpoveď: príbeh občianskeho združovania na Slovensku. Bratislava : IVO, 2004, s. 42. ISBN 80-88935-73-3.

a mimovládnych neziskových organizácií v spoločenskom živote na Slovensku. Z výsledkov vyplynulo, že občania Slovenska reflektujú pôsobenie neziskových organizácií ako štrukturálnych jednotiek, i ako určitého typu kolektívnych verejných aktivít smerujúcich k vytváraniu politických rozhodnutí, týkajúcich sa partikulárnych spoločenských problémov. Z hľadiska pôsobenia týchto zložiek nášho spoločenského života v budúcnosti je mienka verejnosti polarizovaná.

Do skupiny, ktorú možno označiť za zástancov rozvíjania občianskej angažovanosti, t.j. predpokladajúcu zvýšenie aktivít tretieho sektora, sa zaradilo svojimi odpoveďami 42 % opýtaných. Skupinu, ktorá súčasnú situáciu posúdila ako dostatočne pokrytú takýmito občianskymi iniciatívami, t.j. skupinu, predpokladajúcu stabilizáciu činnosti v oblasti občianskeho združovania na úrovni súčasného stavu, tvorilo 40 % opýtaných.

O tom, že v našej spoločnosti nebude v budúcom desaťročí potrebná existencia mimovládnych neziskových organizácií a aktivity v rámci tretieho sektora v súčasnom rozsahu, bola presvedčená len malá časť verejnosti, ktorá uvažovala, že v nasledujúcej dekáde dôjde k zníženiu ich vplyvu (najmä na jednotlivca).

Svetonázorové a hodnotové dimenzie občanov na prahu nového tisícročia

Pre prežitie v starej tradičnej „industriálnej“ spoločnosti mala rozhodujúci význam schopnosť bojovať proti materiálnej núdzi a vyhnúť sa sociálnej degradácii. Myslenie a konanie sa spájalo s kolektívnymi cieľmi, ktoré v najširšom zmysle slova predstavovala triedna solidarita, a tiež s individuálnymi cieľmi, ako sú prístup k vzdelaniu, plánovanie profesijnej kariéry, plánovanie partnerského a rodinného života. Modernizačný proces subsumoval rozdelenie rizika sociálnej degradácie logike rozdelenia bohatstva v spoločnosti, s referenčnými rámcami sociálnych tried a vrstiev, nukleárnou rodinou, štandardizáciou práce v povolani, normálnym priebehom životnej biografie mužov a žien atď. Členstvo v určitej triede sa muselo znovu potvrdzovať a dokladovať každodenným správaním. Na priblíženie tohto stavu možno použiť Baumanov príklad prístavu a kotvy. V modernej spoločnosti bolo pomerne značné množstvo prístavov, kde mohol človek nájsť svoje ukotvenie. Tí, ktorí boli „nezakotvení“, boli vyzývaní tak urobiť, pretože ich hlavnou úlohou bolo držať krok so svojou skupinou, s ostatnými. Postmoderná (riziková) spoločnosť rozložila, resp. rozkladá sociálne základy modernej triednej spoločnosti, nukleárnej rodiny, podobu života v jeho myšlienkových, životných a pracovných formách. To spôsobuje kultúrny otras v živote jednotlivca, stratu jeho životných istôt. V časoch tekutej modernity sa rozpadli sociálne rámce, v ktorých bol človek zaradený a vlna zmeny zmietla aj prístavy, miesta, kde by človek mohol na nejakú dobu „zakotviť“. Ak sa to aj podarí, je to len na krátko. Byť stále na ceste – to je stály spôsob života „chronicky“ nezakotvených jedincov.¹⁵ Možno teda povedať, že postmodernizmus je predovšetkým odrazom toho, že súčasný človek hľadá svoje miesto vo svete, v ktorom stratil pevné a stabilné oporné body.

Rozlíšenie medzi industriálnou (modernou) spoločnosťou a postindustriálnou (postmodernou, rizikovou) spoločnosťou možno vyšpecifikovať aj ako prevrátenie pomeru ich priorit. Pojem industriálnej spoločnosti predpokladá dominantnosť „logiky bohatstva“ a trvá na jej kompatibilite s rozdelením rizík. Naproti tomu pojem rizikovej spoločnosti trvá na nekompatibilite rozdelenia

¹⁵ Bauman, Z. Individualizovaná spoločnosť. Praha : MLADÁ FRONTA, 2004, s. 172-173. ISBN 80-204-1195-X.

bohatstva a rozdelenia rizika a na konkurencii ich logík.¹⁶ Vyrovnávanie sa so strachom a neistotou sa stáva biologicky a politicky kľúčovou civilizačnou kvalifikáciou. Medzi nové úlohy vzdelávacích inštitúcií by v súlade s tým mali pribudnúť spôsoby osvojovania si schopností, ktoré sú na to potrebné.

V globalizujúcom sa svete súčasné civilizačné správanie a rozhodnutia prinášajú mnohé problémy, ktoré ľudstvo nedokáže predvídať, a už vôbec nie riešiť. Globalizačný proces sa tým rozširuje o ďalšiu dimenziu – bezpečnosť sveta, regiónov, národov i jednotlivcov. Po 11. septembri 2001 sa ukázalo, že vízia svetovej bezpečnosti nemá reálny základ. Príznačne je v tejto súvislosti používaný pojem z opačného spektra: nie globálna bezpečnosť, ale „globalizácia strachu“ odrážajúca skutočnosť, že príliš mnoho rysov súčasného života prispieva k celkovému pocitu neistoty, a život je poznamenaný atmosférou všadeprítomnej hrozby.¹⁷ Ako konštatuje Pawera, „zánik bipolárnej rovnováhy z konca 80. rokov, ktorý v konečnom dôsledku viedol k prechodu do novej a zatiaľ labilnej multipolárnej rovnováhy, definitívne neodstránil riziká a ohrozenia v Európe“.¹⁸

Koncept civilizačnej zmeny tretieho tisícročia je jednoduchý: na rozdiel od obdobia relatívne stabilnej „modernej“ spoločnosti nastal čas rýchlo sa meniaceho prostredia, v ktorom sú človek, organizácie, spoločnosť i celá civilizácia spolutvorcami vlastnej budúcnosti. Klinec vidí každodenný svet ako problémový priestor, v ktorom však musí človek i spoločnosť zvládnuť riešenie daných problémov. Len v tom prípade sa tento priestor môže premeniť na priestor rozvojových príležitostí. V opačnom prípade sa tento problémový priestor premení na hrozbu pre budúci vývoj.¹⁹

V modernistickom svete vládol poriadok a silové inštitúcie. Preferovaná bola kontinuita privatizácie, priorita trhových síl, tovarovosť verejných statkov, individualizmus. Postmodernistické myslenie naproti tomu požaduje zachovať pluralizmus, solidaritu, osobitosť verejného sektora, neoddeliteľnosť politiky od moci. Žiada zachovať udržateľnosť vyváženého vzťahu lokálnych a globálnych síl.²⁰ V postmodernizme sa moc presúva do polohy globálnej, politika zostáva v polohe lokálnej a regionálnej. Trvalým atribútom „postmoderného“ životného štýlu sa zdá byť nespojitosť, nekonzekventnosť konania, fragmentácia a epizodickosť rôznych sfér ľudských činností. Všetky sú dôsledkami prudkého rastu mobility a „anonymity“ života v mestských aglomeráciách, v ktorých „morálna hustota“ nezodpovedá „hustote fyzickej“. Zároveň človek, zvyknutý na stavanie si cieľov na základe predpokladu, že žiaduci cieľ bude rovnako žiaduci aj zajtra, túto oporu stratil. Každé životné konanie súčasníkov teda nadobúda dočasný charakter, každý dosiahnutý stav je predbežný a „potom sa uvidí“. Modernita sa prejavovala v úsilí petrifikovať cieľ, teda ujarmit' budúcnosť, ktorá tomuto cieľu dávala zmysel. Postmoderný kontext prináša signály, ktoré si odporujú a spôsobujú chaos v myslení človeka: nielen budúcnosť, ale aj minulosť sú chronicky neurčité a nik nemá istotu v tom, čo sa stane zajtra, ale neexistuje ani dôvera v to, čo sa vykonalo včera a aké to má dnešné prejavy.²¹

¹⁶ Beck, U. Riziková spoločnosť. 1. vyd. Praha : SLON, 2004, s. 253-254. ISBN 80-86429-32-6.

¹⁷ Bauman, Z. Individualizovaná spoločnosť. Praha : MLADÁ FRONTA, 2004, s. 104. ISBN 81-204-1195-X.

¹⁸ Pawera, R. Manažment európskej bezpečnosti – reflexia v SR. In: Medzinárodný terorizmus, bezpečnosť, vláda zákona. Bratislava : EKONÓM, 2005, s. 29.

¹⁹ Klinec, I. Na prahu civilizácie Tretej vlny. Futurologické reflexie 1991 – 2002. Bratislava : IRIS, 2003, s. 181. ISBN 80-89018-42-4.

²⁰ Ivanička, K. Globalistika. Bratislava : IURA EDITION, 2006, s. 109. ISBN 80-8078-028-5.

²¹ Bauman, Z. Úvahy o postmoderní dobe. 2. vyd. Praha : SLON, 2002, s. 58-59, 131. ISBN 80-86429-11-3.

Najjednoduchší únik z hodnotovej dezorientácie v dnešnej dobe predstavuje buď konformizmus alebo totalitarizmus. V oboch prípadoch ide o výsledok toho, že človek stráca svoje tradičné istoty a pokúša sa nájsť nové istoty, hodnoty, ciele. V prvom prípade chce „byť ako iní“ (konformizmus), v druhom prípade sa chce „spoločniť na niekoho iného“ (totalitarizmus).²² Podľa Petruska korene príklonu ku konformizmu treba hľadať v rozpore medzi étosom modernity a postmodernity. Étos ranej modernity (klasického kapitalizmu) situoval prácu v rebríčku hodnôt na najvyššie miesto a realizovaniu spotreby predchádzala „odložená gratifikácia“ (najskôr dokonca istá miera vedomej askézy). Étos postmodernej spoločnosti tento vzťah prevrátil a ukazovateľom sociálneho postavenia už nie je vykonaná práca, ale demonštratívna spotreba, nezávisle od toho, akými prostriedkami je saturovaná. Život v postmodernej spoločnosti býva prirovnávaný aj k princípu „hypermarketu“. Kým v optike ekonóma je jednoducho prostredím na utrácanie (výdaj) peňazí, z pohľadu sociológa ide o zmenu celkového životného štýlu človeka, ktorého hypermarkety a tovary v nich vedú k novým vzorcom správania a mienania peňazí na množstvo (ne)potrebných vecí. Takto sa vytvára nový životný štýl ekonomickej a mravnej nezodpovednosti riadený heslom „dnešok je na užívanie a zajtrajšok na zaplatenie“, ktorý má v súčasnosti už svoj dôsledok v celosvetovej hospodárskej kríze.

V postmodernom svete má človek stále väčšie problémy presadiť sa ako individuálna, vo svojej oblasti aktívna osoba. V popredí je predovšetkým rozmnožovanie okamžitého blahobytu bez ohľadu na životy budúcich generácií. Záujmom jednotlivca je potom len uspokojovať svoje osobné potreby. Bílý v tejto súvislosti hovorí o kríze identity, sporej so stratou zodpovednosti za spoločnosť, prírodu i životné prostredie.²³

Ako kľúčový moment zvratu tu vidíme aktivizáciu človeka v „odpovediach“ na výzvy, ktoré zo svojho prostredia dostáva. Premeny životného štýlu pod vplyvom globalizačných procesov sú evidentné. Zároveň však trvale sú, a budú aj v budúcnosti, poznačené obmedzenými sociálnymi zdrojmi spoločnosti, ktoré produkujú sociálne nerovnosti, limitujúce dôstojný život človeka.

V globálnom dialógu ideí súčasného sveta sa objavujú aj argumentácie, pevne spojené s tézou o rôznosti hodnôt svetových civilizácií, pričom sa za základ pre rozličné civilizáčnne okruhy spravidla používajú veľké svetové náboženstvá. Rozdiely v ich hodnotovom a mravnom videní sveta a človeka sa chápu ako fundament pre rozdiely v hodnotách, na ktorých stoja tieto civilizáčnne okruhy. Nie náhodou sa práve na tejto téze zakladajú úvahy o nevyhnutnosti konfliktu týchto hodnotových systémov v podobe „zrážky, resp. stretu civilizácií“. Jeden z hlavných ideológov svetovej spoločnosti Huntington v tomto smere upozornil, že súbežná existencia rozdielnych hodnotových systémov smeruje k nutnému konfliktu. Zároveň ale konštatoval, že kresťanská, euroamerická civilizácia je zatiaľ technicky, vojensky a zo všetkých stránok natoľko vyspelá, že ju ešte na dlhé desaťročia nie je schopný nikto reálne ohroziť.²⁴ Tému o konfliktnosti civilizácií možno prijať, ale nespoliehať sa na jednoduché víťazstvá západnej (euro-americkéj) civilizácie. Treba výrazne akcentovať schopnosť aj tzv. bežného človeka vidieť a vnímať život okolo seba, tiež usporiadanie sveta očami iných. Nový svetový étos na tomto princípe môže ľudstvu slúžiť ako oporný bod v záujme celku.

²² Sklenka, I. Otázka hodnôt očami konzervativizmu. In: Sklenka, I. – Sládek, K. Európa hodnôt. Bratislava, CEP, 2004, s. 44.

²³ Bílý, J. Základy ekonomie mezinárodních vztahů, logiky a teorie vedy. Praha : Eurolex Bohemia, s.r.o., 2005, s. 113. ISBN 80-86869-23-6.

²⁴ Huntington, S. P. Sřet civilizací. Czech edition : Rybka Publishers, 2001. ISBN 80-86182-49-5.

Vnímanie medzinárodnej migrácie vo vedomí občanov SR

V podmienkach globalizácie sa na trhu práce zostruje konkurencia na strane ponuky práce aj v dôsledku väčšej či menšej otvorenosti ekonomík pre osoby z vonkajšieho prostredia. Vo väčšine vyspelých ekonomík trhy práce absorbujú mnoho osôb, ktoré prichádzajú do hostiteľskej krajiny a zároveň ostáva mnoho osôb, ktoré majú záujem uplatniť sa na trhu práce, neakceptovaných. Migračná vlna prisťahovalcov i vysoká miera nezamestnanosti sú vnímané ako dve najväčšie hrozby v priemyselne vyspelých krajinách.²⁵

V celosvetovom pohľade ide o enormnú a neovládateľnú priepasť medzi bohatými a chudobnými krajinami, ktorá reálne ohrozuje stabilitu svetového politického systému a dlhodobý hospodársky rast. Obrovské miliónové vlny ekonomických migrantov prinášajú už nielen hrozbu konfliktov, ale aj reálne nepokoje na báze etnického násillia. Ide o dôsledky a problémy vyvolané globálnou nespravodlivosťou, ktorá poskytovala ochranu tým ktorí boli vo vnútri globalizujúceho a liberalizujúceho sa sveta, pričom sa vyčleňovali územia bez možnosti ďalšieho rozvoja. Práve z tohto dôvodu sa problém migrácie dotýka všetkých štátov dnešného sveta.

V európskom kontexte, ktorý čelí hrozbe vymierania, sa očakáva, že počet prisťahovalcov bude narastať a v budúcnosti možno čiastočne, časom možno úplne, nahradia domácu populáciu. Medzi preferované scenáre riešenia demografického vývoja sa všeobecne zaraďuje v rámci EÚ riešenie pomocou silných vln migrácie, ktoré majú priniesť do krajiny mladšiu a vitálnejšiu populáciu. Úskalie takýchto scenárov spočíva v nutnosti integrovať prichádzajúce obyvateľstvo do vedomostnej spoločnosti, ktorá bude vyžadovať pracovné sily schopné vykonávať vysoko-kvalifikovanú prácu. Bez príslušnej kvalifikácie sa vlny migrantov zmenia iba na nový sociálny problém, ktorý bude neriešiteľný silami a prostriedkami slabnúceho sociálneho štátu. Ako najhorší variant sa uvažuje s možnosťou odchodov domácich odborníkov do cudziny a s príchodom masy nízko kvalifikovaných ľudí odinakiaľ.²⁶

V podmienkach Slovenska bol v 90-tych rokoch minulého storočia výskumný problém v oblasti migrácie a mobility pracovných síl orientovaný na zisťovanie ochoty migrovať za prácou v rámci SR. Údaje z výskumov z tohto obdobia dokumentujú, že ľudia v tom čase neboli veľmi ochotní prijať prácu kdekoľvek: v roku 1993 sa takto vyjadrilo necelých 60 % opýtaných. V roku 1995 dokonca iba 44 % respondentov v rámci reprezentatívneho výskumu mládeže Slovenska.²⁷

V súčasnosti, najmä po vstupe SR do Európskej únie, sa skúma pripravenosť migrovať za prácou do zahraničia. Naše oficiálne štatistiky uvádzajú,²⁸ že z celkového počtu pracujúcich bolo v roku 2006 zamestnaných v zahraničí 158,1-tisíc osôb (6,9 %), pričom v porovnaní s rokom 2005 vzrástol ich počet o 32,7-tisíc osôb, t.j. o 26,1 %.²⁹

Otvorenie trhu práce v Európskej únii pre nové členské krajiny využíva ako pracovnú príležitosť najmä mladšia generácia. Výskumy potvrdili vysokú mieru ochoty občanov SR migrovať

²⁵ Podľa údajov Medzinárodnej organizácie práce je vo svete takmer miliarda ľudí nezamestnaných alebo čiastočne zamestnaných, čo znamená, že takmer tretina práceschopného obyvateľstva je bez zamestnania.

²⁶ Keller, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha : SLON, 2005, s. 32. ISBN 80-86429-41-5.

²⁷ Macháček, L. Modernizačné tendencie v stratégiách riešenia nezamestnanosti mládeže. In: *Sociálna politika*, roč. IV., 1996, č. 9, s. 3.

²⁸ Údaj hovorí o miere evidovaných mobilít za prácou do zahraničia, reálny počet migrantov nie je k dispozícii.

²⁹ Štatistická správa o základných vývojových trendoch v hospodárstve SR v roku 2006. [online]. Last revision 6. 3. 2007. <<http://www.statistics.sk/webdata/slov/intor/zam/0307/spr4g06.htm>>.

za prácou do zahraničia vo vekovej skupine 18- až 24-ročných, keďže aj natrvalo je ochotných odísť 42 % opýtaných mladých mužov (29 % mladých žien), iba na určitý čas takmer 50 % mužov a 57 % žien. Základné tendencie ukazujú, že k migrácii silnejšie inklinujú muži, ochotu deklarujú ľudia z regiónov, kde je najnižšia nezamestnanosť (v rámci SR ide o bratislavský kraj), kým najmenej sú ochotní migrovať za prácou ľudia zo žilinského kraja. Ochota migrovať za prácou do zahraničia klesá s narastajúcim vekom. Najvyššiu náchylnosť k migrácii prezentujú študenti: natrvalo je ochotných odísť za prácou do zahraničia 47 % študentov, na určitý čas 46 %. Podľa vlastných vyjadrení by iba 3 % študentov za prácou do zahraničia neodišli.³⁰

Prispôsobovanie sa zmenám na trhu práce a aktívny model správania v pracovnej kariére patrí medzi kľúčové kompetencie, ktorými by mali disponovať mladí (a nielen mladí) Európania. Rozsah plánovaných mobilit za prácou v zahraničí však z pohľadu Slovenska možno vidieť aj ako ohrozenie budúcej kvality pracovnej sily v SR na úkor vylepšenia štruktúry pracovných síl v ostatných členských štátoch. Najmä ak pôjde o hromadný únik kvalifikovaných odborníkov, a bude trvalý a nielen krátkodobý, ako to naznačujú aj zistenia výskumov.

V celoeurópskom priestore ide o vybudovanie novej kultúry mobility, vytvorenej na princípoch kultúrnej a spoločenskej integrity a solidarity. Ako výskumníci môžeme prispieť poznatkami o všetkých podstatných súvislostiach novej vlny integrácie cez trhy práce a toho, ako sa podmienky rozvinutého medzinárodného trhu práce premietnu do kvality života a spolužitia imigrantov a pôvodných obyvateľov v jednotlivých krajinách zjednotenej Európy.

Súčasná dekáda vo vývoji spoločnosti na Slovensku priniesla nielen zásadnejšiu premenu životných stratégií najmä najmladších vekových skupín, ale postupne sa presadzuje aj flexibilnejšia životná stratégia u ostatných skupín nášho obyvateľstva, ktorá vytesňuje tradičnú kultúrnu orientáciu na profesijnú a lokálnu zakotvenosť.

Výskumy hodnotových rebríčkov ukazujú, že vo všetkých skupinách občanov SR síce preštávajú pôsobiť staré hodnoty a istoty, ide však skôr o presun k spotrebnému vzoru sociálneho života a do oblastí, v ktorých sa vyžaduje plné výkonové či emocionálne zaangažovanie.

Pohľad na imigrantov v optike verejnosti na Slovensku

Teoretici tekutej modernity hovoria o neštruktúrovaných tokoch globálnych fluíd, ťažko kontrolovateľných a vyprázdňujúcich existujúce spoločnosti národných a iných štátov. Ochota a tendencia ľudí meniť z rôznych dôvodov miesto, v ktorom prebývajú, patrí medzi základné faktory ovplyvňujúce zmeny v rozložení populácie tej-ktorej krajiny. Možno nájsť krajiny, v ktorých je populačný rast a rast pracovnej sily zabezpečený len migráciou.³¹ Súčasná situácia v Európe v tomto kontexte potvrdzuje, že nejde o problém výhradne ekonomickej povahy. Podľa Sartoriho

³⁰ Až 47 % študentov je ochotných natrvalo odísť za prácou do zahraničia. Údaje z reprezentatívneho výskumu na vzorke 2521 respondentov. SÚ SAV. Bratislava, 2006. [online]<<http://www.sme.sk/c/2816318/Az-47-studentov...htm>>.

³¹ Migrácia sa definuje ako geografický pohyb jedincov alebo skupín, t.j. fyzický pohyb osôb v rámci určitého geografického celku (tiež geografická mobilita). Medzinárodná (tiež externá) migrácia znamená pohyb medzi krajinami a má buď formu emigrácie, alebo imigrácie. Najvýraznejšími skupinami migrujúcich osôb sú osoby, ktoré hľadajú trvalé alebo dočasné, sezónne zamestnanie, a od nich závislé osoby (Geist, B. Sociologický slovník. Praha : VICTORIA PUBLISHING, A.S., 1992, S. 224, 229. ISBN 80-85605-28-7.

podstata problému imigrantov nie je vôbec ekonomická. Ide totiž o problém v prvom rade spoločenský, etický a politický. Aj ekonomická užitočnosť sa môže spájať (a často spája) s „neužitočnými“ vonkajšími sprievodnými javmi. Predovšetkým ide o problém islamskej komunity v európskom priestore. Pokiaľ bude spoločnosť prijímať prisťahovalcov, ktorí odmietajú jej princípy, bude si škodiť sama sebe, pretože to bude krok, ktorým sa pričíní o svoju dezintegráciu.³²

Výskumy na európskej pôde zdokumentovali, že podstatu konfliktov islamizačného hnutia s európskymi spoločnosťami treba spojiť s vytváraním novej islamskej identity, ktorá zaplní prázdne miesta po odumierajúcich tradíciách. Koreňom problémov však je, že v skutočnosti nejde o novú skupinovú identitu vytváranú na všetkom, čo nostalgicky pripomína domovinu, ale o príslušnosť ku spoločenstvu ľudí dovolávajúcejmu sa „univerzálnych“ práv. Ak sa toto spoločenstvo ľudí hlási nepriateľským postojom k základným princípom, na ktorých stojí „hostiteľská“ krajina, ako sú sloboda presvedčenia a vyjadrovanie rovnosti mužov a žien, potom musí liberálna väčšina nahradiť toleranciu úsilím o ich „asimiláciu“ do svojich občianskych hodnôt. Pretože, ak ide vo svojej podstate o problém ideologický, a nie etnický konflikt, jedinou možnou adekvátnou odpoveďou je prenesenie dôrazu z uznania skupinových kultúr na individuálnu občiansku integráciu.³³

V každej krajine, ktorá prijíma imigrantov, sa celkove zvyšujú náklady nutné na sociálnu infraštruktúru (oblasť zdravotnej starostlivosti, sociálneho zabezpečenia, vzdelávania, na zabezpečenie administratívnych služieb); rastie napr. spotreba energetických zdrojov atď., teda imigranti vyvolávajú dodatočné náklady, a to aj napriek tomu, že spravidla sú menej nároční ako domáce obyvateľstvo na ich „spotrebu“. Ako však už bolo uvedené, problém nie predovšetkým v materiálnej rovine, ale v rovine vzťahovej, a teda jeho riešenie je o to zložitejšie. Úvahy typu návrhu „dať prednosť tým prisťahovalcom, ktorí najviac finančne prispievajú k pokrytiu nákladov na integráciu prisťahovalcov“, sú opodstatnené len ako provokujúca výzva k hľadaniu riešení tohto závažného problému.³⁴

Aj vývoj na Slovensku jednoznačne smeruje k tomu, že v budúcom desaťročí sa naša spoločnosť bude musieť otvoriť imigrantom za prácou z iných krajín. O tom, či sa nám podarí vytvoriť všetky predpoklady pre vnútornú integráciu novej multikultúrnej spoločnosti, bude v mnohom rozhodovať miera tolerancie našej populácie voči „iným“, ktorí majú inú národnosť, farbu pleti, či náboženské presvedčenie.

Vo výskume v roku 2005 bola táto problematika skúmaná pomocou otázky: „Podľa Vášho názoru, ako bude reagovať väčšina obyvateľov Slovenska v budúcich desiatich rokoch na prisťahovalcov?“ Miera akceptácie prisťahovalcov bola sledovaná očakávanými reakciami obyvateľov Slovenska voči prisťahovalcom dvoch skupín: (1) prisťahovalcov vyznávajúcich islam alebo iné ako kresťanské náboženstvá a (2) prisťahovalcov s mimoeurópskymi kultúrnymi tradíciami. Respondenti mali možnosť vyjadriť sa na škále: bude im to veľmi prekážať, bude im to prekážať; ale nie príliš; bude im to ľahostajné; nebude im to príliš prekážať; vôbec im to nebude prekážať; neviem.

Poznatky z výskumu naznačili prítomnosť zníženej dôvery a tolerancie niektorých skupín

³² Sartori, G. Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci. Praha : Dokořán, 2005, s. 10-11. ISBN 80-7363-022-2.

³³ Baršová, A. – Barša, P. Od multikulturalismu k občanské integraci. In: Dilemata občanské společnosti. Sociální Studia. Brno : FSSMU, 2005, č. 1, s. 54-58.

³⁴ Klaus, V. Co s přistěhovalci? In: Lidové noviny, 18. 1. 2003.

obyvateľstva ku akceptácii dôsledkov migračných procesov v podobe prisťahovalcov do SR. Celkovo sa ukazuje pomerne vysoká miera náboženskej intolerancie voči islamu alebo iným ako kresťanským náboženstvám, keďže prisťahovalci s týmto náboženským vyznaním budú podľa odhadu respondentov prekážať celkovo 78,7 % obyvateľov Slovenska. V týchto očakávaných odmietajúcich reakciách je väčšia časť odpovedí predpokladajúcich jednoznačné odmietanie takýchto prisťahovalcov (odpovede bude im to veľmi prekážať majú podiel až 43,1 %). Istú mieru negatívneho postoja väčšiny obyvateľov Slovenska voči takýmto prisťahovalcom predpokladalo celkovo 35,6 % opýtaných.

Zistenia výskumu sú relevantné aj z toho hľadiska, že formulácia otázky bola postavená tak, aby nepriamo vyjadřila aj postoj respondenta, resp. odrážala jeho skúsenosť s reagovaním ľudí v jeho sociálnom prostredí na tieto skupiny prisťahovalcov. Z hľadiska sociálno-demografických charakteristík sa očakávali výrazne odmietajúce reakcie na prisťahovalcov vyznávajúcich islam alebo iné ako kresťanské náboženstvá najmä medzi respondentmi vo veku nad 60 rokov (48 %) oproti respondentom 18- až 29-ročným, kde sa tento odhad pohyboval na úrovni 36 %. Výrazne častejšie očakávali negatívnu reakciu väčšiny občanov na túto skupinu prisťahovalcov respondenti so základným vzdelaním (48 % oproti respondentom s vysokoškolským vzdelaním, kde bol odhad na úrovni 36 %). Tieto negatívne reakcie očakávali častejšie respondenti maďarskej národnosti, z hľadiska sociálno-ekonomického statusu častejšie dôchodci, nezamestnaní, pracovníci v štátnom sektore, najmenej často študenti, tiež obyvatelia najmenších sídiel (do 20-tisíc obyvateľov), najmä respondenti zo žilinského a prešovského kraja.

Aj pri odhade reakcie väčšiny obyvateľov Slovenska voči prisťahovalcom s mimoeurópskymi kultúrnymi tradíciami sa väčšina respondentov priklonila k tomu, že s ich prijatím budú problémy. Podiel predpokladaných odmietajúcich reakcií voči prisťahovalcom s mimoeurópskymi kultúrnymi tradíciami sa pohyboval okolo 66 %, pričom sa častejšie predpokladali len menšie problémy (44,9 %) a jednoznačné odmietanie takýchto prisťahovalcov očakávalo necelých 21 % respondentov.

Z hľadiska sociálno-demografických charakteristík očakávali výrazne odmietajúce reakcie na prisťahovalcov s mimoeurópskymi kultúrnymi tradíciami najmä respondenti vo veku nad 60 rokov (25 %) oproti respondentom 18- až 29-ročným, kde sa tento odhad pohyboval na úrovni 18 %. Výrazne častejšie očakávali negatívnu reakciu väčšiny občanov na túto skupinu prisťahovalcov respondenti so základným vzdelaním (26 %) a stredným vzdelaním bez maturity (24 %), oproti respondentom s vysokoškolským vzdelaním, kde bol odhad na úrovni 13 %. Tieto negatívne reakcie očakávali častejšie respondenti maďarskej národnosti, z hľadiska sociálno-ekonomického statusu častejšie dôchodci, nezamestnaní, pracovníci v štátnom sektore, najmenej často podnikatelia, živnostníci, študenti, tiež obyvatelia najmenších sídiel (do 20-tisíc obyvateľov), najmä respondenti z banskobystrického kraja.

Lahostajný postoj zo strany nášho obyvateľstva voči prisťahovalcom sa očakával na úrovni 12 % vo vzťahu k prisťahovalcom vyznávajúcim islam alebo iné ako kresťanské náboženstvá a na úrovni 19 % vo vzťahu k prisťahovalcom s mimoeurópskymi kultúrnymi tradíciami. Tieto odhady nie sú významnejšie štruktúrované z hľadiska sociálno-demografických charakteristík respondentov.

Podľa mienky respondentov by prijatie prisťahovalcov vyznávajúcich islam alebo iné ako kresťanské náboženstvá nerobilo väčšie prekážky asi 8 percentám našej populácie. Ak by išlo o prisťahovalcov s mimoeurópskymi kultúrnymi tradíciami, verejnosť predpokladala vyššiu mieru tolerancie, ale aj tak tento odhad neprekročil úroveň 13,5 percent. S maximálnou mierou

tolerancie by sa podľa našich zistení stretli prisťahovalci vyznávajúci islam alebo iné ako kresťanské náboženstvá pravdepodobne len výnimočne, a to u 1,5 percenta občanov a prisťahovalci s mimoeurópskymi kultúrnymi tradíciami takisto len výnimočne, medzi 2,4 percentami nášho obyvateľstva.

Ak by sa predpokladaná vyššia netolerancia a negatívne reakcie či postoje obyvateľov Slovenska voči „iným“ premietli aj do reálneho každodenného života v našej spoločnosti, môžu byť potenciálnym zdrojom sociálnej nestability a negatívnych nálad obyvateľstva. Tejto otázke je nutné venovať náležitú výskumnú pozornosť a hľadať efektívne komunikačné nástroje na ovplyvnenie stereotypov a odstraňovanie predpojatostí voči skupinám prisťahovalcov, ktorí budú mať záujem o nekonfliktné spolužitie s naším obyvateľstvom. Ukazuje sa, že už nielen bohaté krajiny stoja pred dilemou, či integrovať migrantov do svojej spoločnosti, alebo sa zmieriť s existenciou narastajúcich špecifických komunít, alebo obmedzovať migráciu, čo sa však ukazuje ako možnosť z dlhodobého hľadiska nereálna.

Vnímanie závažnosti bezpečnostných rizík pre Slovensko

Súčasná doba si vyžaduje hľadať odpovede na výzvy a riziká doby (každá doba nejaké riziká prinášala a bude prinášať). Pre identifikáciu týchto ohrození zo strany občanov (verejnosti) sa využíva v sociológii koncept bezpečnostnej orientácie. Pritom sa na makroúrovni skúma, aká je podpora bezpečnostnej stratégie zo strany občanov, jednotlivých politických štruktúr atď., v otázkach zahranično-politických aspektov bezpečnostnej situácie SR. Na úrovni hodnotových orientácií sa skúma význam a funkcia bezpečnostnej orientácie v celkovej životnej orientácii človeka. Vo výskumnej praxi sa možno stretnúť so snahou identifikovať všetko, čo tvorí postoje jedinca k najrôznejším kvalitám skutočnosti, ktoré predstavujú pre neho určité hodnoty. Ako konštatuje Murdza, môže ísť o podobu reakcie na vonkajšie podnety, tiež o podobu schopnosti chápať prostredie, ale aj ako cieľavedomú zameranosť osobnosti, ktorá umožňuje človeku zaraďovať sa do vzťahov a súvislostí v mieste a čase k iným osobám a situáciám.³⁵ Podľa Murdzu, pre identifikáciu bezpečnostnej orientácie sú preto významné najmä tie názory a postoje občanov, ktoré objasňujú špecifikum ich percepcie, ktoré charakterizujú ich spôsobilosť vyznať sa v bezpečnostnom prostredí (hrozbách a rizikách každodenného života), ako aj tie, ktoré skúmajú zameranosť a kvalitatívny vzťah (dôveru, nedôveru) voči inštitúciám, zodpovedným za ich vonkajšiu a vnútornú bezpečnosť.³⁶ Tak, ako v iných oblastiach poznávania sociálnej skutočnosti, aj v poznatkoch o bezpečnostných problémoch a ohrozeniach je nevyhnutné získať čo najviac informácií a poznatkov o bezpečnostnom prostredí a zložkách, ktoré v ňom fungujú, rizikách, ktoré existujú a možnostiach ochrany. Zdroje, ktoré sú využívané vo formovaní postojov a názorov verejnosti, môžu byť oficiálnym sprostredkovateľom (bezpečnostné inštitúcie), ale aj neformálnymi zdrojmi (mienka, fámy).

Do formovania štruktúry bezpečnostnej orientácie verejnosti významne intervenuje najmä tlak masmédií, ktoré do hodnotových rebríčkov posúvajú ako prioritu orientáciu na úspech, zisk, aj vďaka tomu, že prílišná komercializácia postihuje všetky stránky života v súčasnej spoloč-

³⁵ Murdza, K. Bezpečnostná orientácia občanov SR. In: Sociológia, roč. 35, 2003, č. 5, s. 415.

³⁶ Murdza, K., tamže, s. 416.

nosti. Práve z tohto dôvodu pri empirickom skúmaní postojov verejnosti k základným trendom sociálno-ekonomického vývoja nemožno obísť vzťah médií a verejnosti. Ťažiskom je ponímanie médií ako sprostredkovateľa medzi decíznou sférou a občanmi. Všeobecne dostupné masmédiá pôsobia aj ako zdroj výkladov sociálnej reality a predstáv o nej. Ich sila spočíva nielen v tom. Ako konštatuje Giddens „formujú naše skúsenosti a verejnú mienku nielen preto, že špecifickými spôsobmi ovplyvňujú naše postoje, ale aj preto, že sú prístupovou cestou k znalostiam, od ktorých závisia mnohé formy sociálnej činnosti“.³⁷ Problematike médií sa venuje veľká pozornosť. Pre veľký význam pri formovaní názorov verejnosti, vrátane možnosti manipulácie s vytváraním názorov verejnosti vo vzťahu k pertraktovaným témam, sa hľadajú a prijímajú stále nové spôsoby a formy, ako uplatniť kontrolu nad objektivitou, pravdivosťou tvrdení a informácií, poskytovaných médiami. Vplyv médií, ponúkajúcich predobrazy na prežívanie aktuálnych životov, ktoré nemajú sociálne i priestorovo svoje kotvy, sa v nemalej miere prejavuje aj vo vytváraní nereálnych očakávaní, či hierarchie hodnôt vo verejnosti ako celku, resp. v jej špecifických zoskupeniach. Aktualizáciu poznatkov o štruktúre očakávaní, vzorcov správania, ich nasmerovaní v rôznych skupinách verejnosti považujeme preto za jednu z ťažiskových tém v rámci poznávania rizík a ohrození súčasného sociálneho života. Postoje verejnosti v otázkach bezpečnosti, pociťovaných neistôt a ohrození, sú pomerne ľahko manipulovateľné, pretože saturácia potreby bezpečia je pre človeka dôležitou hodnotou. Výskumy verejnej mienky však často zdokumentujú, že ľudia si postupne zvykli žiť v ohrození. Svetová riziková spoločnosť, vo všetkých rozmeroch: priestorovom, časovom a sociálnom,³⁸ priniesla trvalé dôsledky aj do bezpečnostného vedomia občanov. Globálne riziká spôsobujú globálnu stratu dôvery občanov voči osobám, skupinám alebo inštitúciám. Aktívna dôvera v oblasti ekonomiky, v každodennom živote i v demokraciu sa vytráca a nahrádza ju aktívna nedôvera. Táto má korene v chaoticom sprostredkovaní poznatkov občanom o trvalých alebo akútnych bezpečnostných rizikách a hrozbách, resp. v simplifikácii obrazov nepriateľa a hrozieb, reprodukovaných globálnymi médiami.³⁹ Dezorientáciu občanov paradoxne sprevádza rastúca odolnosť, rezistencia voči potenciálnym hrozbám a konfliktom. Pri skúmaní bezpečnostného správania sa to prejavuje dvojitým efektom adaptácie občanov na nové bezpečnostné podmienky: v podobe subjektívne znížených deklarovaných obáv na jednej strane a prispôsobenia svojho správania týmto rizikám na strane druhej.

Predchádzanie vzniku spontánnych masových reakcií, najmä v nadväznosti na manipuláciu s informáciami o bezpečnostných rizikách a ohrozeniach, je problémom a podmienkou prežitia celej spoločnosti.⁴⁰ Svet individuálneho rizika je spochybňovaný svetom systémového rizika a možnosť prežitia (západnej) civilizácie vyžaduje nájst' nové alternatívy spolužitia, t.j. vytvorenie nového legitímneho fóra pre zaistenie bezpečnosti na princípoch nadnárodnej spolupráce, založenej na ľudských právach a globálnej spravodlivosti.⁴¹ Výskum verejnej mienky v tejto súvislosti môže byť dôležitým zdrojom poznatkov o pripravenosti občanov zvládnuť každodenn-

³⁷ Giddens, A. Sociologie. Praha : Argo, 1999, s. 360. ISBN 80-7203-124-4.

³⁸ Beck, U. Riziková spoločnosť. 1. vyd. Praha : SLON, 2004. ISBN 80-86429-32-6.

³⁹ Beck, U. tamže, s. 405.

⁴⁰ Murdza, K. Bezpečnostná orientácia občanov SR. In: Sociológia, roč. 35, 2003, č. 5, s. 428.

⁴¹ Beck, U. Riziková spoločnosť. 1. vyd. Praha : SLON, 2004, s. 413. ISBN 80-86429-32-6.

né bezpečnostné situácie a racionalizovať svoje aktivity pri zaistení individuálnej i kolektívnej bezpečnosti.

Riziko globálnych ohrození prebudilo globálne vedomie a globálnu verejnosť. V rámci výskumu verejnej mienky možno teda tiež skúmať jednotlivé prvky globálneho vedomia, napr. ako sa vytvára obraz moderného štátu a ako vníma verejnosť rozdielnosti, ktoré existujú v medzinárodných vzťahoch budovaných na princípoch zdieľaných hodnôt v hľadaní a riešení globálnych problémov.

V rýchlo sa meniacej spoločnosti sa rýchlo menia aj kódexy hodnôt i samotné podoby správania ľudí. Zmien je príliš veľa. Adaptácia ľudí na nové pravidlá hry vo všetkých životne dôležitých oblastiach je v dôsledku toho často spojená s pocitmi neistoty, nedostatkom sebadôvery a pocitmi zlyhania. Možno sa stretnúť s hodnotením súčasnej situácie v spoločnostiach nachádzajúcich sa v postkomunistickej etape ako „postkomunistickej paniky“, ktorá sa intenzívne šíri, napr. aj vo vytváraní nových predsudkov, stereotypov na princípoch etnickej či rasovej odlišnosti. Človek sa v dôsledku prílišného strachu z budúcnosti, obáv z vlastného zlyhania, dostáva do područia iných a tiež schém, „vysvetľujúcich“ pôvod neistoty. Tak sa rozširujú zdroje nacionalizmu, antisemitizmu či náboženská intolerancia, ktoré predstavujú síce nie nové riziká v medzinárodnom kontexte a spolužití, ale sú to riziká, ktoré narastajú. Ako potvrdil aj tento výskum, sú prítomné aj v populácii Slovenska.

Positívna identita moderného človeka je nepochybne ohrozená. Umenie pravdivo reflektovať skutočný stav spoločnosti, jeho dynamiku a problémy a pritom zároveň byť schopný kritickej sebareflexie a pozitívne pristupovať k úlohám a požiadavkám vo vlastnom živote i svojho bezprostredného okolia, je komplikovanou záležitosťou. V tejto situácii každá generácia hľadá obranné mechanizmy, ktoré majú pomôcť ponúkané šance naplniť a riziká, spojené s nekontrolovateľnými zmenami, prekonať. Za súčasť obranných mechanizmov moderného človeka je považovaný koncept Self, koncept vlastnej sebačinnosti, osobnej kompetencie, užitočnosti, ako stratégia k udržaniu si sebačty v kontexte súčasnej málo optimistickej prítomnosti. Rast osobnej zodpovednosti za zvládnutie každodenných činností, vrátane dôsledkov svojich rozhodnutí, si vyžaduje vedieť určiť priority, optimálne ich preniesť do vlastnej činnosti, samostatne a aktívne riešiť svoje životné situácie. Ide o proces, zvládnutie ktorého je trvalou súčasťou našej každodennosti a nevyhnutným predpokladom prežitia individuálneho života ako duchovnej autority. Hodnota každého človeka je v ňom samotnom, v jeho slobode, aktivite a zodpovednosti. Pomalá, resp. slabá aktivizácia občanov Slovenska v získaní plnej kontroly nad svojimi životmi a ich „sociálnou údržbou“, vytvára rámec pre prehlbovanie ohrození v rámci tzv. societal a human security (spoločenskej bezpečnosti a v rámci nej individuálnej bezpečnosti v lokálnom prostredí). Koncept societal a human security predstavuje ponímanie bezpečnosti v lokálnom prostredí, a ako konštatuje Korba, ide o „posun od globálneho a regionálneho bezpečnostného prostredia s „nadštátnymi“ aktérmi (medzinárodnými organizáciami či nadnárodnými spoločnosťami) smerom k „podštátnym“ aktérom – jednotlivcom a kvalite ich života, merateľnej prostredníctvom sebarealizácie, osobnej bezpečnosti, dostupnosti zdrojov“.⁴² Poznanie miery adaptácie občanov na nové podmienky, v podobe osvojenia si nových noriem, hodnôt a správania cez poznávanie aktuálnej mienky verejnosti a jej postojov v oblasti manažovania inštitúcií bezpečnostného sys-

⁴² Korba, M. Bezpečnostný sektor a jeho reforma. In: Sociológia, roč. 35, 2003, s. 436.

tému na Slovensku, je integrálnou súčasťou vytvorenia novej bezpečnostnej kultúry, ako efektívnej obrany pred hlavnými súbežnými rizikami: životom v chaose a globálnou vojnou.

Z hľadiska závažnosti bezpečnostných rizík pre Slovensko v nasledujúcej dekáde občania identifikovali možné riziká v tejto hierarchii:

- ekologické ohrozenie, s celkovým najvyšším hodnotením tohto rizika ako veľkým a skôr veľkým ako malým, ktoré sa pohybuje na úrovni 72,5 %;
- medzinárodný terorizmus, s celkovým hodnotením tohto rizika ako veľkým a skôr veľkým ako malým, ktoré sa pohybuje na úrovni 64 %;
- šírenie zbraní hromadného ničenia, s celkovým hodnotením tohto rizika ako veľkým a skôr veľkým ako malým, ktoré sa pohybuje na úrovni 58,5 %;
- celosvetový vojnový konflikt, s celkovým hodnotením tohto rizika ako veľkým a skôr veľkým ako malým, ktoré sa pohybuje na úrovni 57,1 %;
- masová migrácia, demografické hrozby, s celkovým hodnotením tohto rizika ako veľkým a skôr veľkým ako malým, ktoré sa pohybuje na úrovni 51,9 %;
- národnostné nepokoje, s celkovým hodnotením tohto rizika ako veľkým a skôr veľkým ako malým, ktoré sa pohybuje na úrovni 48,1 %;
- regionálne vojnové konflikty vo svete a v Európe, s celkovým hodnotením tohto rizika ako veľkým a skôr veľkým ako malým, ktoré sa pohybuje na úrovni 47,9 %.

V porovnaní s výsledkami výskumu z roku 2004 sú všetky uvedené ohniská napätia vnímané vo verejnosti častejšie ako veľké bezpečnostné riziká. Maximálne zvýšenie pocitovanej miery rizika ako veľkého sa týka ekologických hrozieb, kde došlo takmer k dvojnásobnému zvýšeniu ohodnotenia rizika ako veľkého. Pri medzinárodnom terorizme sa táto hrozba prejavila takmer o jednu tretinu častejšie. Aj keď menej intenzívne v celkovom hodnotení, vzrástla aj miera pocitovaného rizika takmer dvojnásobne pri možnosti regionálnych vojnových konfliktov vo svete a asi o tretinu aj pri regionálnych vojnových konfliktoch v Európe. Na takmer rovnakej úrovni je pocitované ako veľké v porovnaní s rokom 2004 ohrozenie šírením zbraní hromadného ničenia, celosvetovým vojnovým konfliktom, a minimálne (o necelé 2 percentá) sa zvýšil podiel hodnotenia rizík plyúcich z masovej migrácie ako veľkých rizík.

Vízia spolužitia v SR z hľadiska možnosti sociálnych konfliktov, národnostných sporov, zmeny hraníc SR

Verejnosť sa zhodla na tom, že v nasledujúcej dekáde je reálna možnosť vyostrenia sociálnych konfliktov, čo koreluje s predchádzajúcimi poznatkami týkajúcimi sa očakávaní zvyšovania podielu chudobných ľudí a prehlbujúcimi sa majetkovými rozdielmi. Toto ohrozenie vníma verejnosť pomerne intenzívne, keďže o ňom uvažuje každý druhý občan. Z celkove takto uvažujúcich 52 % respondentov však väčšina túto možnosť považuje skôr len za pravdepodobnú (41,7%) a len 10 % opýtaných ju považuje za veľmi reálnu. Na druhom póle odpovedajúcich, v skupine respondentov, ktorí predpokladajú, že k vyostreniu sociálnych konfliktov v najbližšom desaťročí na Slovensku nepríde, sa z celkovo 45 % opýtaných väčšia časť priklonila k názoru, že asi k takémuto vývoju u nás nedôjde (38 %), kým celkom určite odmietlo túto možnosť len 6,7 % respondentov. Možnosť vyostrenia sociálnych konfliktov pripustili častejšie ženy, respondenti nad 30 rokov, so stredným stupňom vzdelania, pracovníci v štátnej správe, nezamestnaní a dôchodci, obyvatelia stredne veľkých sídiel, najmä z prešovského kraja, voliči KSS a LS-HZDS.

V posudzovaní možnosti vyostrenia národnostných sporov v najbližšom desaťročí sa tretina občanov SR priklonila k tomu, že tu takáto možnosť existuje, z toho väčšia časť túto možnosť pokladala za čiastočne pravdepodobnú (26,5%) a 6,8 % respondentov ju pokladala za reálnu. Prevažujúca väčšina verejnosti však vyjadrila presvedčenie, že k vyostreniu národnostných sporov v najbližšom desaťročí na Slovensku nedôjde, pričom bolo o tom určite presvedčených necelých 10 % a 53,5 % predpokladalo, že k tomu pravdepodobne nedôjde. Vyostrenie národnostných sporov častejšie očakávali občania nad 60 rokov, pracovníci v štátnom sektore, obyvatelia zo sídiel do 2-tisíc obyvateľov, z nitrianskeho kraja, voliči KSS a SNS. Najmenej často ich predpokladala generácia vo veku 30 – 44 rokov, vysokoškolsky vzdelaní respondenti, obyvatelia najväčších miest, voliči SDKÚ.

Možnosť významnej úpravy štátnych hraníc SR verejná mienka výrazne odmietla. Možnosť takéhoto vývoja odmietlo celkovo 85 % občanov, z toho ju razantne odmietlo až 42 %. Celkovo túto možnosť pripustilo iba 12 % opýtaných.